

УДК 81'255.4 (=111: =161.2)
ББК 81.2(Англ); - 7*+81.2(Укр); - 7*

ГРАМАТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ПРИКМЕТНИКІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

ЖИВИЦЬКА І. А.

*ДВНЗ “Криворізький національний університет”,
Криворізький педагогічний інститут*

Стаття присвячена дослідженню граматичних перетворень при перекладі англійських прикметників українською мовою і, навпаки, українських прикметників англійською мовою. У роботі розглянуто перекладацькі трансформації, які застосовують для адекватного передавання семантики прикметників. Проаналізовано труднощі, з якими мають справу перекладачі у своїй практиці. З'ясовано, що процес перекладу передбачає зміни граматичних характеристик прикметників. Установлено, що трансформації пов'язані з відмінностями в структурі, сполучуваності й уживанні англійських та українських прикметників. Відзначено необхідність врахування мовних норм при перекладі прикметників.

Ключові слова: граматичні перетворення, трансформації, переклад, прикметник, труднощі перекладу, відповідник, заміна, суфіксація.

The article is dedicated to the investigation of grammatical transformations while translating English adjectives into Ukrainian and vice versa, while translating Ukrainian adjectives into English. The translation transformations which are applied for an adequate rendering of the semantics of adjectives have been considered in the article. The difficulties the translators deal with in their practice have been analyzed. It has been found out that the process of translation foresees changes of grammatical characteristics of adjectives. It has been ascertained that the transformations are connected with differences in structure, compatibility and usage of English and Ukrainian adjectives. The necessity of taking into consideration the language norms while translating the adjectives has been noted.

Key words: grammatical transformations, changes, translation, adjective, difficulties of translation, equivalent, substitution, suffixation.

У лінгвістичних працях останніх років великого значення надають теорії міжмовної взаємодії, що посприяло розвитку таких дисциплін, як лінгвокультурологія та компаративістика, а також дало змогу по-новому інтерпретувати переклад, який витлумачують як спосіб “вираження глибинних взаємозв'язків між мовами” [2, с. 31]. На сьогодні переклад передбачає не просто адекватне передавання інформації засобами іншої мови. Він стає посередником міжмовної взаємодії, у результаті якої з'являються нові для певної мови процеси і явища.

Питання про граматичні особливості перекладу різних частин мови не висвітлювалося повною мірою, тому є потреба в докладному вивченні цієї проблеми на актуальному сучасному матеріалі. Об'єктом пропонованого дослідження послуговували прикметники.

Прикметник як частина мови постійно привертає до себе увагу філологів, що зумовлено передусім значущістю цього лексико-граматичного класу в системі мови. Зацікавлення питанням вивчення прикметників зросло зі зміною наукової парадигми в мовознавстві: останнім часом прикметники розглядають з позиції когнітивної лінгвістики як засіб вербалізації різних концептів.

Переклад неможливий без певних граматичних перетворень, що передбачають зміни граматичних ознак слова, словосполучення або речення. Такі перетворення спрямовані на адекватне передавання змісту тексту з мови оригіналу.

Мета статті – дослідити граматичні трансформації при перекладі англійських прикметників українською мовою і, навпаки, українських прикметників англійською мовою.

Окреслена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- з'ясувати причини застосування перекладацьких перетворень та уточнити поняття “граматична трансформація”;
- проаналізувати основні труднощі перекладачів при перекладі прикметників;
- утановити прийоми граматичних трансформацій, які використовують перекладачі з метою адекватної відповідності.

На сучасному етапі розвитку перекладознавства запропоновано різні класифікації перекладацьких трансформацій. Варто зупинитися докладніше на класифікаціях окремих науковців.

Зокрема, уперше спробу теоретичного осмислення міжмовних трансформацій зробив Я. Рецкер. Дослідження різноманітних перетворень не було принципово новою ідеєю. Заслуга Рецкера полягала в тому, що він звернув увагу на закономірність трансформацій при перекладі й розділив перекладацькі трансформації на дві групи: лексичні й граматичні. Мовознавець витлумачує граматичні трансформації як перетворення структури речення у процесі перекладу згідно з мовними нормами [9, с. 45]. За В. Комісаровим, найпоширенішими граматичними трансформаціями є членування речення, об'єднання речень, граматичні заміни (форм слова, частин мови і членів речення) [7, с. 187].

Л. Бархударов виокремлює чотири типи елементарних перекладацьких перетворень: перестановки, заміни, додавання й вилучення. При цьому сам лінгвіст наголошує, що такий поділ великою мірою є приблизним й умовним, оскільки всі ці типи трансформацій на практиці “у чистому вигляді” трапляються рідко – зазвичай вони сполучуються одна з одною, набуваючи характеру складних, комплексних трансформацій [1, с. 183]. Аналізуючи трансформації, Л. Бархударов відзначає, що вони можуть бути лексичними, граматичними й лексико-граматичними. До граматичних трансформацій дослідник відносить перестановки, тобто зміни розташування мовних елементів у тексті перекладу порівняно з текстом оригіналу. Заміни, на думку вченого, є як граматичними, так і лексичними перетвореннями. Прикметно, що в класифікації Л. Бархударова виділено ще один вид трансформацій – лексико-граматичні, які передбачають додавання й пропущення. Важко не погодитися в цьому плані з дослідником, адже граматики тісно пов'язана з лексикою, і будь-які граматичні перетворення неодмінно спричинять лексичні трансформації. З цього приводу А. Федоров має подібну думку з Л. Бархударовим й зазначає, що поділ перекладацьких проблем на граматичні й лексичні є досить умовним, бо спосіб передавання в перекладі граматичних форм і конструкцій нерідко залежить від їхнього лексичного наповнення [10, с. 270]. З огляду на перекладацький досвід науковця, вважаємо його твердження цілком правильним. Водночас граматичний аспект перекладу все ж доводиться визнати провідним у розробці перекладацьких технологій, оскільки саме він визначає стратегію перекладу через аналіз структури й функції мовної одиниці.

Основними чинниками, які зумовлюють необхідність застосування граматичних трансформацій при перекладі, є граматичні труднощі, що виникають у процесі роботи перекладача унаслідок належності англійської й української мов до різних структурних типів (англійська мова – аналітична, українська мова – синтетична). Особливість англійської мови полягає в тому, що граматичні відношення в ній передаються вільними морфемами. В українській мові граматичні значення й відношення виражають за допомогою флексій. Як стверджує В. Карабан, обов'язковою умовою адекватного перекладу є вміння правильно аналізувати граматичну будову іншомовних речень, правильно визначити граматичні труднощі перекладу й конструювати речення в перекладі відповідно до норм мови й жанру перекладу [6, с. 16].

Усі граматичні труднощі перекладу В. Карабан поділяє на такі групи: 1) труднощі, зумовлені відмінностями в будові мов, у наборі їхніх граматичних категорій, форм та конструкцій; 2) труднощі, пов'язані з різним обсягом змісту подібних у двох мовах форм і конструкцій; 3) труднощі, каузовані наявністю граматичних явищ у мові тексту оригіналу, що мають відмінні від відповідних граматичних явищ мови перекладу функціональні характеристики; 4) труднощі, пов'язані з граматичними явищами, що мають різні частотні характеристики та викликані розбіжностями в мовностилістичних нормах текстів мовами оригіналу й перекладу [5, с. 17]. Невідповідності у граматичних системах двох мов і неможливість формально точно передати значення тієї чи тієї граматичної форми А. Федоров пропонує компенсувати за допомогою інших граматичних засобів [10, с. 270].

Як бачимо, усі мовознавці одностайні у тому, що переклад вимагає застосування граматичних трансформацій, а перекладачі стикаються з певними труднощами, пов'язаними з відмінностями у граматичних системах мови оригіналу й мови перекладу.

Одним із найбільш вживаних структурних перетворень є заміна частин мови. Перекладачі вдаються до неї, коли у мові перекладу немає частини мови чи конструкції з відповідним значенням, коли цього потребують норми сполучуваності. Прикметники можуть замінюватися дієсловами: *Her style of singing is reminiscent of her mother.* – *Її манера співу нагадує манеру її матері.* Така заміна поєднується зі зміною типу присудка – складений іменний присудок замінюється на дієслівний. Прикметник у предикативній функції (з дієсловом-зв'язкою *to be*), як правило, також перекладається дієсловом: *to be glad* – *радіти*; *to be angry* – *сердитися*; *to be silent* – *мовчати*.

Закономірною є трансформація прикметників у іменники, що пояснюється генетичною спільністю цих частин мови: *Він урятував свою сестру від голодної смерті.* – *He's saved his sister from death of starvation*; *коротке знайомство* – *terms of intimacy*; *lumpy mashed potatoes* – *картопляне пюре з грудочками*; *slow in thinking* – *тугодум*; *poor devil* – *бідолаха*; *narrow opinions* – *вузькість поглядів*.

У ході аналізу перекладу прикметників було встановлено, що англійські прикметники, утворені від географічних назв, найчастіше замінюються українськими іменниками: *the British Government* – *уряд Великої Британії*; *American prosperity* – *розквіт Америки*; *the Congolese Embassy* – *посольство Конго*.

Реалізація трансформації прикметників у прислівники підкріплена можливістю вживання у структурі речення, яке перекладається, дієслова чи дієприкметника з прислівником замість прикметника в мові оригіналу: *У передовій статті газета писала [...]* – *The article wrote editorially [...]*; *[...] чулися незрозумілі слова нісні.* – *[...] the words of a song sounded faintly.*

У результаті такого перетворення відбувається зміна синтаксичних зв'язків слів речення. В українському реченні прикметники виконують функцію означення, називаючи ознаки іменника, натомість в англійському перекладі акцент робиться на ознаках дії, а прислівник при цьому виконує синтаксичну функцію обставини способу дії. Цілісний смисл усього речення за такої трансформації зберігається.

Перекладачам найчастіше доводиться мати справу з багатозначними словами, які є характерною рисою сучасної англійської мови і менш властиві українській мові [8, с. 46]. Пошук відповідників потребує знайомства з синонімічними рядами. Як зазначає Я. Рецкер, при перекладі аналогом необхідно вміти вибирати з декількох синонімів один, найбільш вдалий у всіх відношеннях [9, с. 12]. Та поняття еквівалент – досить відносне. Те саме слово стосовно слова мови оригіналу може бути еквівалентом в одному контексті й не бути ним в іншому. Адекватний відповідник вдається знайти лише на рівні словосполучення, а значення прикметника зазнає значних змін залежно від контексту, напр.: *широка річка* – *wide river*; *широкий світогляд* – *broad outlook*; *широка натура* – *generous nature*; *широка аудиторія* – *general public*;

широка підтримка – widespread support; широкі суспільні кола – large sections of the public; great thinker – великий мислитель; great age – поважний вік; great storm – сильний шторм; bright star – яскрава зірка; bright wine – прозоре вино; bright reply – блискуча відповідь; bright boy – кмітливий хлопчик.

Іноді той самий український прикметник перекладають різними англійськими прикметниками з відтінками значення, напр.: *ефективний метод – effective method, ефективне виробництво – efficient production; громадянська війна – civil war, громадянський обов'язок – civic duty; історичний роман – historical novel, історична дата – historic date.*

Ще однією проблемою при перекладі прикметників є так звані “хибні друзі перекладача” або мовні омоніми, які можуть призвести до неправильного розуміння тексту. Так, деякі англійські прикметники через схожість графічної та фонетичної форми можна хибно перекласти іменниками, але це не припустимо, бо означатиме втрату лексичного значення слова, пор.: *academic – це академічний, а не академік, як здається на перший погляд; general – основний, загальний, а не генерал; electric – це електричний, а не електрик; intelligent – розумний, кмітливий, а не інтелігент.*

Окремої уваги потребують субстантивовані прикметники, які слугують в основному для опису людей чи національностей. Такі прикметники в англійській мові не мають закінчення -s у множині й вживаються з означеним артиклем, напр.: *хворі – the sick; поранені – the wounded; багаті – the rich; бідні – the poor; сліпі – the blind; глухі – the deaf; німі – the dumb; безробітні – the unemployed; безхатні – the homeless; англійці – the English.* Якщо український субстантивований прикметник означає одну особу чи декілька окремих людей, то переклад містить один із наступних іменників: *man, men, woman, women, person, persons, people* (*хворий – a sick man; хвора – a sick woman; двоє хворих – two sick people; сліпий – a blind man; сліпа – a blind woman; двоє сліпих – two blind persons.* Українські субстантивовані прикметники на позначення абстрактних понять перекладають англійською мовою відповідним прикметником з означеним артиклем: *прекрасне – the beautiful; корисне – the useful; неочікуване – the unexpected.*

Форми ступенів порівняння в англійській мові також легко субстантивуються й вживаються як з означеним, так і з неозначеним артиклями, напр.: *Mary is a good dancer, I don't know a better. – Мері гарно танцює, я не знаю кращої танцюристки.* Варто зазначити, що при перекладі українських прикметників у найвищому ступені порівняння цілком логічним є підсилення якості за допомогою прислівників *very* й *quite*: *Він найкращий танцюрист з усіх, кого я знаю. – He is quite the best dancer I know.*

Переклад складних прикметників вимагає від перекладача великих зусиль та зосередженості. Вибір відповідника залежить від змісту твору, який перекладають, від того, до якого лексичного пласта належить слово, його експресії та емоційного забарвлення. Так, прикметник *easy-going* у тексті про людину потрібно перекладати як *безтурботний*; коли ж мова йде про коня, доречний інший відповідник – *спокійний*. Деякі прикметники мають не один, а декілька словникових відповідників, що також спричиняє труднощі. Так, у виразі “соціально-економічний чинник” складний прикметник означає єдине поняття, тому відповідником в англійській мові буде “*socio-economic factor*”. Вираз “соціально-економічні перетворення” передбачає соціальні й економічні перетворення, отже, переклад буде інший – “*social and economic changes*”. Складні прикметники перекладають не лише прикметниками, а й іншими частинами мови, а також словосполученнями: *внутрішньопартійний – within a party; науково-технічна інтелігенція – scientists and engineers; багатостраждальний – who has suffered much.*

Суфіксація як спосіб утворення прикметників в англійській і українській мовах має суттєві відмінності. Як зауважує В. Гуревич, прикметник англійської мови не має форм узгодження з іменником, а серед відносних прикметників лише невелика частина оформлюється особливим словотворчим суфіксом (*wooden, sunny, daily, monthly, heavenly*) [3, с. 141].

Тенденція до переважного вживання препозитивних означень посприяла поширенню в сучасній англійській мові прикметників із суфіксом *-al*, утворених від іменників. Такі прикметники перекладають українською мовою, як правило, іменником у непрямому відмінку або іменником із прийменником: *presidential candidate* – кандидат у президенту; *electoral college* – колегія виборців; *managerial fraternity* – братерство керівників.

Не викликає труднощів переклад прикметників із суфіксом *-able*, запозичених із французької мови з постійними еквівалентами в українській мові: *reliable* – надійний; *laudable* – похвальний. Проблеми з пошуком відповідника з'являються тоді, коли стикаються з прикметниками, утвореними від англійських дієслів. Такі лексеми часто мають зовсім інше значення, ніж дієслова, від яких вони походять: *disposable syringe* – одноразовий шприц; *payable mine* – рентабельна шахта. Інколи доводиться вживати підрядні означальні речення, тобто робити описовий переклад: *dutiable goods* – товари, які оподатковуються; *avoidable tragedy* – трагедія, якої можна було уникнути. Завдяки своїй семантиці (можливість-неможливість) суфікс *-able* надає прикметникам модального відтінку: *The advantages are easily calculable.* – Переваги можна легко порахувати.

Однією з продуктивних моделей творення прикметників є модель з суфіксом *-ed*, який вказує на наявність властивості чи ознаки. Прагнення до лаконічності та компактності в англійській мові зумовило утворення таких прикметників від іменників. Особливо частотними є прикметники, що описують зовнішність людини. Здебільшого такі слова – двокомпонентні, а їхній переклад – адекватний, оскільки в кожного компонента є еквівалент в українській мові, потенційний характер лексеми оригіналу також збережений: *blue-eyed* – синьоокий; *fair-haired* – світловолоса; *broad-shouldered* – широкоплечий; *long-nosed* – довгоносий. У цьому випадку констатуємо повний збіг словотворчих моделей оригіналу й перекладу за формою, змістом й ступенем продуктивності. Проте прикметники на зразок *uniformed*, *helmeted*, *jacketed* не мають відповідників, тому українською мовою їх перекладають описово (одягнутий у форму, шолом, жакет). Такі прикметники допомагають зберегти традиційну структуру речення – препозитивність означення.

Сполучуваність прикметників становить складну перекладацьку проблему, оскільки цей лексико-граматичний клас слів має обмежену властивість поєднуватися з іменниками. Певні прикметники сполучаються з певним колом іменників. Англійські й українські прикметники можуть збігатися в окремих значеннях і різнитися в інших.

Семантичний зв'язок прикметника з іменником відбувається двома способами: прикметник виступає або як означення при іменнику, утворюючи атрибутивну конструкцію, або як предикат чи частина предиката, ужита з дієсловом-зв'язкою. Відсутність у прикметників англійської мови форм узгодження з іменниками за родом, числом і відмінком дає змогу використовувати іменник як означення до наступного іменника: *stone wall* – кам'яна стіна; *summer school* – літня школа; *education programmer* – освітня програма; *glass door* – скляні двері. У таких словосполученнях перший іменник за семантичними й синтаксичними характеристиками нагадує відносний прикметник, що створює труднощі для перекладачів, адже українською мовою це слово потрібно перекладати прикметником.

І. Іванова, моделюючи польову структуру прикметника в англійській мові, розміщує в ядрі поля лише якісні прикметники. Дослідниця цілком обгрунтовано зауважує, що відносні прикметники не належать до ядра поля, оскільки вони не можуть передавати ступені властивості [4, с. 38]. Відносним прикметникам української мови при перекладі англійською мовою можуть відповідати генітивні конструкції із семантикою належності: *чоловіча сила* – *the strength of a man*; *солом'яні хатинки* – *huts of mud and straw*; *шкіряні рукавички* – *the gloves of leather*.

Отже, переклад англійських прикметників українською мовою і, навпаки, українських прикметників англійською мовою потребує застосування низки граматичних трансформацій,

спрямованих на досягнення адекватності переданого змісту. Важливим чинником, який впливає на вибір відповідника, є норми мови перекладу, що й визначають обсяг граматичних перетворень. Граматичні перетворення передбачають зміни морфологічних ознак прикметників.

Виконане дослідження відкриває перспективи для розв'язання прикладних завдань з адекватного передавання змісту текстів різних стилів мовою перекладу. Серед напрямків подальших наукових пошуків – детальний аналіз граматичних трансформацій при перекладі інших частин мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод : Вопросы общей и частной теории перевода / Леонид Степанович Бархударов. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 238 с.
2. Беньямин В. Маски времени : эссе о культуре и литературе / Вальтер Беньямин. – СПб. : Изд-во “Симпозиум”, 2004. – 234 с.
3. Гуревич В. В. Теоретическая грамматика английского языка. Сравнительная типология английского и русского языков : [учеб. пос.] / Валерий Владимирович Гуревич. – М. : Флинта, Наука, 2003. – 168 с.
4. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, В. Г. Почепцов. – М., 1981. – 285 с.
5. Карабан В. І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову / В'ячеслав Іванович Карабан. – Флоренція – Страсбург – Гранада – Київ : TEMPUS, 1997. – Ч. 1. Граматичні труднощі. – 317 с.
6. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В'ячеслав Іванович Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 576 с.
7. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. [для ин-тов и фак. иностр. яз.] / Вилен Наумович Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
8. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : [підручник] / Ілько Вакулович Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 448 с.
9. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Яков Иосифович Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 216 с.
10. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) : для ин-тов и фак-тов иностр. языков : [учеб. пособие] / Андрей Венедиктович Федоров. – СПб. : СПбГУ; М. : ООО Издательский дом “ФИЛОЛОГИЯ ТРИ”, 2002. – 416 с.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

11. Мюллер В. К. Большой современный англо-русский, русско-английский словарь / Владимир Карлович Мюллер. – М. : Цитадель, 2009. – 1056 с.

Дата надходження до редакції 07.11.2015